

DOĞUYU İÇERİDEN OKUMAK: DOĞU ŞİİRLERİ ÜZERİNE

M. Fatih KANTER*

ÖZET

“Doğu şiirleri” Türkiye’nin Doğusunda yer alan insanları konu edinen bir eserdir. Genel olarak Doğu’yu merkeze alan şiirlerde Doğu ve insan geleneksel yaşamın izleri sürülerek şiire konu edilir. Bu şiirlerin temel özelliği; Doğu’yu sadece dışarıdan gözlemci olarak değil Doğu’da yaşayan bir insanın gözüyle aktarmasıdır.

Doğu insanı, mekân ve insan ilişkisi ön plana çıkarılarak şiirlerde ele alınır. Özellikle sözün anlam yönünden daha derin olması şiirlerde imgesel açılımı kuvvetlendirir.

Anahtar Sözcükler: Hilmi Yavuz, Doğu, Gelenek, Şiir, Söz

READING THE EAST FROM WITHIN: ON EASTERN POEMS

ABSTRACT

“Eastern Poems” is a work that treats the people in the East of Turkey. Centering on the East generally, the work includes the East and traditional life of Eastern people as poetic themes. The main features of these poems are their narrate the East not only as an observer from outside, but also the people from within.

Eastern people are characterized in the poems foregrounding the relationship between space and human. Especially a deeper meaning of word stiffens imaginary expansion of poems.

Key words: Hilmi Yavuz, The East, Tradition, Poem, Word

Giriş

Sözcükler arkalarında taşıdıkları anlamlarla insanlara benzerler. Görünenin ardında varlığı harekete geçiren “öz”, sözcükler için de geçerlidir. Bu bağlamdan hareketle Hilmi Yavuz’un Doğu Şiirlerini “doğu” sözcüğünü anlamlandırarak çözümlemeye çalışmak doğru olacaktır.

Doğu sözcüğünün, Türk Dil Kurumu’nun hazırladığı sözlükte ilk anlamı; “Güneşin doğduğu ana yön, gün doğusu, şark, maşrik, batı karşıtı” (TDK Türkçe Sözlük, 2005:550) şeklindedir. Bununla birlikte medeniyet anlamında batı ve doğu olarak ikiye ayrılan dünyada Doğu; kendine özgü deruni ve mistik yapısıyla ilk medeniyetlerin ortaya çıktığı mekân ve bu mekânın ruhunu taşıyanlardan oluşur.

---

* Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, elmek: fatih.kanter@hotmail.com, f_kanter@mynet.com

Batı ile Doğu arasındaki medeniyetler ayrılığı ve çatışması; din, dil, kültür, düşünce yapısı, coğrafya, tarihi olaylar gibi birçok farklı boyuttan değerlendirilebilir. Bununla birlikte tüm bu farklılıkların toplamı büyük bir medeniyet dairesinin varlık alanını gizemli hayallerle süslü bir kurgusal âlem şeklinde ortaya çıkarır. Bu nedenle Batıdan Doğuya bakmak ya da Doğudan Batıya bakmak itibarî bir dünya oluşturmaktan başka bir şey değildir.

Oysa Hilmi Yavuz, “doğu şiirleri”nde Batıda oturup hayaller dünyası oluşturarak değil Doğu’yu içinde yaşadığı mekândan biriktirdiği duygu-durumdan hareketle yansıtmayı başarır.

İçerdelik-Dışardalık Diyalektiği ve Doğu

Gaston Bachelard, Mekânın Poetikası adlı eserinde mekânın korkunç bir içerdelik ve dışardalık olduğunu irdeler. (Bachelard 1996: 230-231) Gerçekten de olayların dışında kalan özne için *oradalık* ve *buradalık*’ın da ayrı bir önemi vardır. Coğrafi bir mekân olarak Doğu’nun içinde bulunmak, yaşanılan mekânın değerlerini de görmek, algılamak ve yaşamak anlamını taşır.

Dışarıdan bakıldığında uzak olan, gidil(e)mez olan, mahrum olan, yaşan(a)maz olan Doğu, içeriden daha derin, daha içsel bir yaşam sürdürmektedir. Coğrafyanın insan kaderini belirleyen noktasında Doğu, sözün kutsileştiği, anlamın derinlere gömüldüğü bir mekân olur. İşte bu mekânın adlandırması henüz “doğu şiirleri”nin ilk şiiri olan “doğu’nun kalıtı”nda “*bize doğunun büyük şiiri kaldı*” dizesiyle gerçekleşir. Zira Doğu, sözün açıkça değil, derinlerde ima ile aktarıldığı bir kültürün kaynağıdır. Doğuda söz anlamın derinlerindedir dolayısıyla yaşam da içsel anlamda derinlerdedir. Bu derinlik; inancın, sevdanın, acının, ölümün, hüznün, gurbetin, mahrumiyetin, terk edilmişliğin, mağrurluğun, utangaçlığın, geleneklerin ve hepsinin toplamı olan doğallığın neticesidir. Doğalı mütevekkil bir biçimde yaşayan Doğu, “doğunun diyalektiği” şiirinde

“su şafağa dönüşür ve güzün felsefesi

Yaprağı akarına bırakmak” (doğunun diyalektiği, s.124)

şeklinde özetlenir. Kaderci bir düşüncenin yaşam felsefesi olarak doğuya yüklenen bu dizeler, aslında güz sözcüğünün imgesel açılımla hüzne göndermede bulunur. Doğuda insan-zaman ve mekân arasındaki kaçınılmaz kader bağı, hüznü adeta insanların gölgesi haline getirir. Hüznün, doğu şiirlerinin tümünde alt imgelem olarak kendini hissettirir. Zira “*hüzün ki en çok yakışandır bize*” dizeleri, doğu imgesinde insan ve mekânla hemhal olmuş biçimdedir. Yavuz, “hüzün” temasının şiirlerindeki önemini; “*Bizim kültürümüz bir ‘hüzün kültürü’dür; hüzün sanki kimliğimizin ‘olmazsa olmaz’ bir parçası*” (Yavuz, 1999:131) şeklinde açıklar. Kimlikle özdeşleşen hüznün doğal görünümü ise Doğu’da ve doğu insanında hayatiyet bulur. Hüznün ve güz sözcükleri arasındaki imgesel doku, şiirde zaman algısı üzerinden yorumlanır. Güzün felsefesine yüklenen “*yaprağı akarına bırakmak*” ibareleri aslında Doğu insanının kaderci düşüncesine göndermede bulunur. “*Zaman, olayların kesintisiz akışının belli yanlarıyla ilintilidir ve insanlar bu akışın göbeğinde yer aldıkları gibi bizzat bu akışın parçasıdır.*” (Elias, 2000: 101) Zaman ve mekânın kuşatıcı etkisi altında çaresiz kalan insan kaderine boyun eğer. Bu boyun eğiş, aslında hem maddi boyutta fiziksel bir çaresizliğin hem de manevi boyuttaki tevekkülün göstergesidir. Yaşam ve ölüm arasındaki zıtlığı “*doğunun diyalektiği*” şiirinde Doğu ile özdeşleştiren şair;

“bir doğudur ki o, gülerken bile bozlak” (doğunun diyalektiği, s.125)

dizeleriyle bu tezadı somutlaştırır. Doğu insanının ölüm karşısındaki tavrı ve ölümün Doğudaki algılanışı ise “*doğunun ölümleri*” şiirinde “*ölüm bir aşirettir doğuda*” (s.136) biçiminde yine Doğu’ya özgü sembollerle şiirde yerini alır.

Turkish Studies

Ramazan Korkmaz, imgeyi “sözcüklerin herkesleşerek kaybolan anlamını, yaratıcı bir özde yeniden kurmak” (Korkmaz 2002: 274) olarak tanımlar. Doğunun şairleri adlı eserinde Hilmi Yavuz, şiirin doğuda halk edebiyatı ve divan edebiyatını nasıl bir potada eriterek yaşama dönüştürdüğünü;

“işte doğu, ki sen ki sanki
pirsultan ile bâki efendiyi
sırmalı bir çiğdemde birleştirerek
rumeli kılan dize” (doğunun şairleri s.126)

biçiminde kurgular. Sırma ile çiğdem sözcüklerinin imgesel tasarımı, okuyucuyu halk şiiri ve divan şiirine yönlendirir. Zira sırma; göz alıcılığı ve süsüyle divan şiirinin, çiğdem ise doğallığı ve sadeliği ile halk şiirinin sembolü konumundadır. Bu birlikteliği tasavvuf-tekke edebiyatının ustalarından Pir Sultan ve Divan şiiri şairlerinden Baki örnekleriyle de somutlaştırır. Ayrıca Yavuz, Doğunun geleneksel formlarını Batı şiirinin kaynaklarıyla da bütünleştirmeyi başarır. “Hilmi Yavuz şiiri, geleneği yeniden üretmez, ona eklenir. Yavuz’un gelenek’ten anladığı da geçmişte üretilen bütün metinlerdir. Bu yüzden sadece Doğu yazın geleneğini değil, Batı yazın geleneğini de özümsemekte, her ikisini de ‘temellük etmektedir.’” (Aka 2002: 70) Dolayısıyla hem Batı’yı hem de Doğu’yu içerden okuyan şair, şiirlerinde Doğunun gizemli havasını Batının formlarıyla derin bir bağ ile bütünleştirir.

Doğu şiirlerinin temelinde ise “gelenek” vardır. Gelenek sadece geçmişten gelen kuralların geleceğe aktarılması değildir. Hilmi Yavuz’un şiirlerinde gelenek, geçmiş ve gelecek arasındaki insan akışının ya da varoluşun dönüşerek ve değişerek aktarımıdır. “Hilmi Yavuz için gelenek, varlığını inşa eden özne ve nesnelere farkına varabilme kaygısıdır.” (Erbay, 2010: 122) Geleneğin geleceğe aktarımı “doğu şiirleri”nin ilk şiiri olan “doğunun kalıtı” ile ifşa edilir. “Kalıt” sözcüğünün seçimi tesadüfî değildir, zira miras anlamında akla gelen sözcük bu kullanım sayesinde maddi olandan sıyrılıp manevi olan kaydırılmıştır. Kalıt sözcüğü ile vurgulanan “geleneğin” kendisidir.

Doğunun içeriden görünümünü “orada” olmaktan ziyade “buradalık”la söze dönüştüren Hilmi Yavuz, doğuyu on yedi şiirlik bir demet halinde sunar. Bu şiir demetinin başlangıcı bir masal havasındadır:

“Biz üç güzel kardeşlik ve ölüm,
Ölüm en gencimizdi bizim.” (doğunun kalıtı, s.122)

Masallar doğunun anonimleşen sözünün kuşaklar boyunca aktarılmasında önemli rol oynar. Bununla birlikte dikkat çekilmesi gereken nokta, masallardaki dünyada bile sözün daha çok ima yolu ile aktarılmasıdır. Zira doğu, aynı zamanda kapalılığın simgesidir. Bu kapalılık, kendi içerisine hapsolmuş duyguların dışavurumunda imgeler dünyasının zenginliğiyle buluşup ortaya çıkar. Masallarda formel kalıp olarak kullanılan “üç güzel kardeş” ile “ölüm”ün birleştirilmesi dikkat çekicidir. Dünyalık yaşamın son noktası oluşu ile “en genç” kardeşe yüklenen bu imgesel açılım, doğuda ölümün insanı daha erken yakalayabileceği gerçeğine göndermede bulunur.

İnsan yaşamının; Doğuda, görünmeyen ve gösterilmeyen düzleminin derinlerde oluşu, söz ve yaşam arasındaki benzeşim bağlamında ele alınır. Doğunun sevdaları şiirinde;

“sevda derinlerdedir, oysa ferhâd
üstünü kazmada dağın” (doğunun sevdaları I, s. 128)

Turkish Studies

dizeleri içerdelik ve dışardalık diyalektiğini metin düzlemindeki görünümü olarak karşımıza çıkarır. Ferhâd'ın ya da genel anlamda âşığın dağın üstünü kazdığı andaki durumu Doğuyu dışarıdan değerlendirenlerin durumuna benzemektedir. Zira içeriden okunması ve yaşanması gereken durum, dışarıdan yanlış algılarla değerlendirilebilir ve yüzeysel kalır. Yaşam, görünenin ötesinde gizil anlamlar barındıracak kadar içsel ve tinseldir. Bu içsellik, varoluşu tamamlayan onu anlamlandırılan bir görüngenü halinde insanı kuşatır. Suretin güzelliğine aldanarak bakmak, sîretin güzelliği ve anlamını görmezden gelmek anlamını taşır. Sözüün derinlerindeki anlam ile insanın derinlerindeki tin bu noktada Ferhat'ın dağın daha derinlerine yönelmesini gerektirecektir.

Doğunun içeriden okunan halinde hüznün ve acının yoğurduğu insanların yaşamları, umudun umutsuzlukla birleştiği noktada buluşur. Zira onların masalsı dünyası ile kaba realite arasındaki diyalektik, olan ile olması gerekenin sorgulanmasını ötelere. Bu durum doğuyu sorularla baş başa bırakır:

“*Hangi umut, hangi sevda, hangi dağ
ve hangi-*” (doğunun soruları, s.150)

Doğunun soruları şiirindeki bu soruların devamı boşluktur, çünkü bu soruların ardı arkası kesilmez ve bilinmeyenlerin sayısı çoğalır.

Bu bilinmezler coğrafyasında kendini yineleyen ve yaşamaya çalışan insanların durumu doğu şiirlerinin tümüne sirayet eder. “*İnsan kendisini yaşar bulduğu anda, kendisini o çevre, ortam ya da dünya dediğimiz şeyle hesaplaşmak zorunda bulur.*” (Gasset, 2011: 62) İşte bu hesaplaşma durumu mekânın insanı ezen ve kendine dönüştüren biçimiyle dikkatlere sunulur. Doğru şiirlerinde Özellikle çaresizliği kadınların ve bebeklerin yaşam biçimleri üzerinden kurgulayan şair, Doğunun kadınlarını, yiğit ve bütün bir ağıt/ çileli/acılı/ölümleri duvaktan beyaz/ mektuplarda hasretten ibaret biçiminde tanımlar;

“*(...) yada bir akarsu imgesi
gibi yiğit ve bütün
bir ağıttır
kadınlarımızda
onlar hüznü bir çeyiz
çileyi ince bir nergis
ve gülerken bir dağ silsilesi
taşlılar
ve birer acıdan ibarettirler*

kayıtlarımızda” (doğunun kadınları s.138)

Kadınların yaşam biçimine atfedilen sıfatlar aslında coğrafyanın insan kaderine etkisinin göstergesidir. Varlığını ailesine adayan ve kendisini unutan doğu kadınının “*hüzün, çile ve acı*” kavramlarıyla özdeşleştirilmesi bu nedenledir.

Kadınlar ile birlikte acının merkezinde yer alan bebekler ise; taş bebek değildir/ ağlarken lor/gülerken çökelek/ acıyı trahom/ gündüzü emek/ anaları ova/ babaları dağ/ emzikleri tüfek biçiminde tanımlanır;

“*doğunun bebeleri taş bebek*

Turkish Studies

*değildir; say ki onlara cefa
ince yaralı bir gömlek
ve ninniler en çok akşamları zor”* (doğunun bebeleri, s.140)

Bu tanımlamaların tümü doğudaki kadınların ve bebeklerin yaşamlarının ne denli hüznü bulaşmış, ne denli imkânsızlıklar üzerine kurgulanmış olduğunu gösterir niteliktedir.

Doğunun imkânsızlıklardan dolayı gidilemez oluşu coğrafyayla özdeşleşen başka bir kavramı ön plana çıkarır: Gurbet. Gurbet doğu için çift yönlü bir anlamı içinde barındırmaktadır. Çaresizliğinden kaçan insanların doğudan batıya umutlarının peşlerinden gidişi gurbetin bir boyutunu, zorunlu görev dolayısıyla doğuya gelenler ise diğer boyutunu oluştururlar. Gurbetin fiziksel uzaklıktan öte içsel anlamdaki uzaklığı “doğunun gurbetleri” şiirinde,

*“kendi elimize kurduğumuz
daha zor bir sürgün yoktur
yaşasak da, yaşamasak da
umuda ve sonbahara hüküm ki:”* (doğunun gurbetleri, s.143)

şeklinde aktarılır. Gurbetin “sürgün” sözcüğüyle özdeşleştirilmesi zorunluluk ve mahrumiyet kavramlarını içerisinde barındırır. Fiziksel anlamda insanın “*kendi eliyle*” kendi sürgününü/gurbetini kurması ise çaresizliğin başka bir boyutudur. Bu çaresizlik ise yukarıdaki dizelerde “umut” sözcüğüyle ilintilendirilir.

Acının ve hüznün bir arada yoğrulduğu daha çok fedakârlık, daha çok yokluk, daha çok ölümün derinliğine yaşandığı coğrafyada *kısıt bir isyan sesi* de kendini gösterecektir. Bu isyan hem insanın içinde yaşadığı durumun içinden çıkamayışı hem de çaresizlikle bütünleşir ve Hilmi Yavuz’un “doğunun gurbetleri” şiirinde:

*“doğru olan her şeyde biraz
Öfke, biraz yılgınlık vardır
der, bir kıssa”* (doğunun gurbetleri, s. 142) biçiminde dile gelir.

Şiirlerin temel hareket noktasını oluşturan hüznü sözcüğü bu dizelerde alt tabakada kendini gösterir. Zira yine Hilmi Yavuz’un deyişiyle “*hüzün, bazan da pasif bir direnmedir. Hem bir şeyleri değiştirmek istemenin hem de bu değişikliği yapabilmenin mümkün olmadığını bilmenin ta kendisi olur.*” (Yavuz 2003:133) İsyanın ve direnmenin pasifleştirdiği insanın kaderine boyun eğerek nasıl çaresiz kaldığına göndermede bulunan Hilmi Yavuz, şiirlerin tümünde bu durumu sezdirir. Yolunda gitmeyen bir durumu değiştirememenin acısı insanı sessiz bir öfkeyle birlikte hüznü yumağı içerisine saracaktır. İşte bu durum mekân-zaman-insan üçlemesinde şiirlerde kendini gösterir.

Sonuç

Hilmi Yavuz Oryantalistleşme adlı makalesinde geleneksel Türk kimliğine “*atfedilen negatif kimlik(i), değişmeyen, tembel, durağan bir Doğu insanı*” olarak ve “*Avrupalı gözüyle kendi toplumunu seyretmeyi reddeden bir kimlik...*” (Yavuz 1998: s.117) şeklinde tanımlayan Oryentalist düşüncenin aksine doğu şiirlerinde kendi toplumunu içeriden gözlemleyen bir tavır sergiler.

Şiir söylenmiş olanı değil daha çok söylenmemiş olanı sunma işidir aslında. Doğu ve şiir sözcükleri aslında yan yana geldiğinde imgelem olarak bu düşünceyi de içerisinde barındırır. Sözü anlamını derinlerde sakladığı bir mekânı yani doğuyu şiirle anlatmak da söylenenden çok

Turkish Studies

söylenmeyenleri ya da ima edilenleri ortaya koymaktır. Tıpkı Hilmi Yavuz'un "doğunun geçitleri" şiirinde söylediği gibi:

"çok uzun anlatmak gerekti

Ve biz, sadece ima ile geçtik" (doğunun geçitleri, s. S146)

Doğuda yaşamın daha çok öz biçimde olduğunu vurgulayan bu dizeler, insanların da sözü uzatıp çoğaltmak yerine ima yoluyla aktarımına göndermede bulunur. İşte bu gönderme aslında "doğu şiirleri"nin temel izleğini yansıtır.

KAYNAKÇA

- BACHELARD, Gaston (1996), **Mekânın Poetikası**, (Çev. Aykut Derman), Kesiy Yayıncılık,
- AKA Pınar (2002), **Hilmi Yavuz Şiirine Metin-Merkezli Bir Bakış**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü.
- ELİAS Norbert (2000), **Zaman Üzerine**, (Çev. Veysel Atayman), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ERBAY Erdoğan (2010) "Hilmi Yavuz'un Şiirinde Geleneğin Yeniden Üretilmesi", **Hilmi Yavuz Akademik Sempozyumu**, 19 Nisan 2009, Mardin Artuklu Üniversitesi Kültür Yayınları, 2010, s.115-134.
- GASSET Ortega y., (2011), **İnsan ve Herkes**, Metis Yayınları, İstanbul.
- KORKMAZ Ramazan (2002), **İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- YAVUZ Hilmi (1989), **Gülün Ustası Yoktur (Toplu Şiirler:1)**, Can Yayınları, İstanbul.
- YAVUZ Hilmi (1998), **Osmanlılık, Kültür, Kimlik**, Boyut Kitapları, İstanbul.
- YAVUZ Hilmi (1999), **Denemeler**, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Türkçe Sözlük**, (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.